

1. Геометричні характеристики плоских перерізів.

Теоретичні відомості.

Основними геометричними характеристиками плоского перерізу, віднесеного до правосторонньої системи координат yOz , є:

- площа $A = \iint da$;
- статичні моменти $S_y = \iint z dA$, $S_z = \iint y dA$;
- осьові моменти інерції $I_y = \iint z^2 dA$, $I_z = \iint y^2 dA$;
- відцентровий момент інерції $I_{yz} = \iint yz dA$.

В полярній системі координат r, φ вводиться полярний момент інерції $I_p = \iint r^2 dA$.

Центр ваги перерізу знаходиться в точці C з координатами

$$c_y = S_z / A, \quad c_z = S_y / A. \quad (1.1)$$

Координатні вісі y_c, z_c , що проходять через центр ваги перерізу, називаються *центральною вісями*. Статичні моменти відносно центральних вісей $S_y = S_z = 0$.

При паралельному переносі системи координат

$$y = y_c + c_y, \quad z = z_c + c_z \quad (1.2)$$

моменти інерції плоскої фігури в новій системі координат визначаються за формулами

$$\begin{aligned} I_y &= I_{y_c} + c_z^2 A, & I_z &= I_{z_c} + c_y^2 A, \\ I_{yz} &= I_{y_c z_c} + c_y c_z A. \end{aligned} \quad (1.3)$$

При повороті системи координат на кут α проти годинникової стрілки

$$\bar{y} = y \cos \alpha + z \sin \alpha, \quad \bar{z} = -y \sin \alpha + z \cos \alpha \quad (1.4)$$

моменти інерції перетворюються за формулами

$$\begin{aligned} I_{\bar{y}} &= I_y \cos^2 \alpha + I_z \sin^2 \alpha - I_{yz} \sin 2\alpha; \\ I_{\bar{z}} &= I_y \sin^2 \alpha + I_z \cos^2 \alpha + I_{yz} \sin 2\alpha; \\ I_{\bar{y}\bar{z}} &= I_{yz} \cos 2\alpha - \frac{I_z - I_y}{2} \sin 2\alpha. \end{aligned} \quad (1.5)$$

Система координат u, v , з початком в центрі ваги перерізу, в якій відцентровий момент інерції $I_{uv} = 0$, називається *головною центральною системою координат*. Її положення відносно вихідної центральної

системи координат yCz визначається кутом α_0

$$\operatorname{tg} 2\alpha_0 = \frac{2I_{yz}}{I_z - I_y}. \quad (1.6)$$

Якщо $I_y = I_z$, то або всі вісі головні (при $I_{yz} = 0$) або $\alpha_0 = \pi/4$ (при $I_{yz} \neq 0$). Після визначення кута α_0 головні осьові моменти інерції I_u , I_v знаходяться за першими двома формулами (1.5). Третє рівняння (1.5) можна використовувати для перевірки.

Осьові моменти інерції в головній системі координат набувають екстремальних значень (найбільше і найменше з усіх можливих). Ці величини визначаються з квадратного рівняння і дорівнюють

$$I_{\max, \min} = \frac{I_z + I_y}{2} \pm \sqrt{\left(\frac{I_z - I_y}{2}\right)^2 + I_{yz}^2}. \quad (1.7)$$

Головні радіуси інерції i_u та i_v визначаються за формулами

$$i_u = \sqrt{I_u / A}, \quad i_v = \sqrt{I_v / A}. \quad (1.8)$$

За їх допомогою будується еліпс інерції

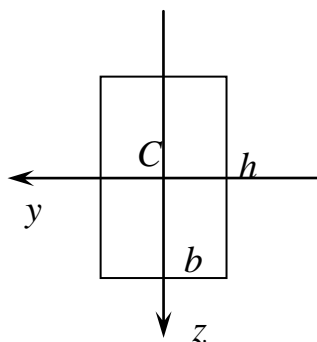
$$\frac{u^2}{i_v^2} + \frac{v^2}{i_u^2} = 1. \quad (1.9)$$

Головні моменти опору визначаються за формулами

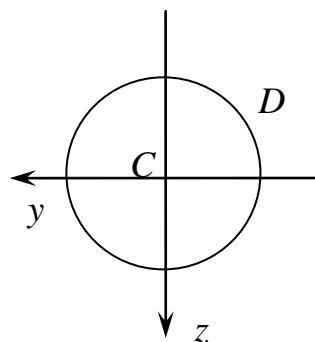
$$W_u = \frac{I_u}{v_{\max}}, \quad W_v = \frac{I_v}{u_{\max}}, \quad (1.10)$$

де $u_{\max}$, $v_{\max}$ – відповідно відстані до найвіддаленіших точок від осей v та u .

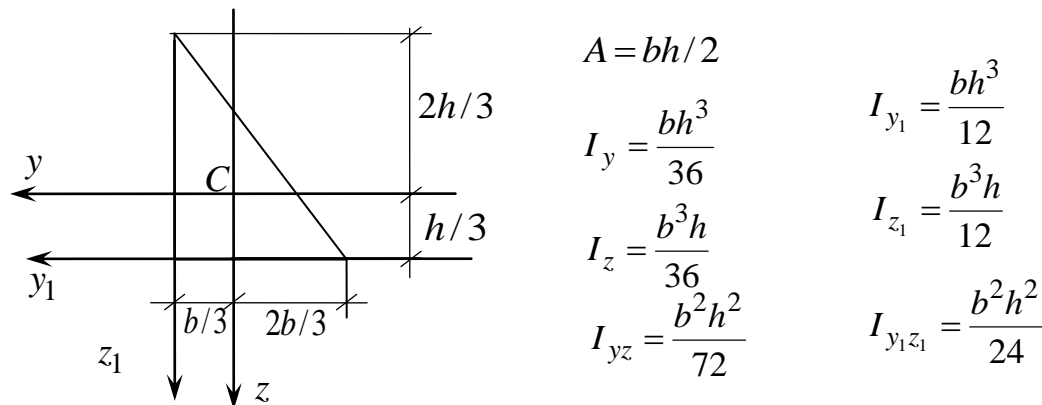
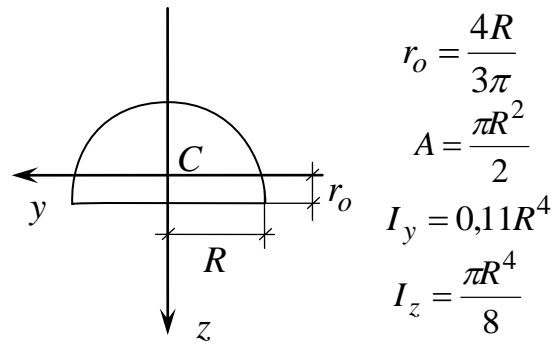
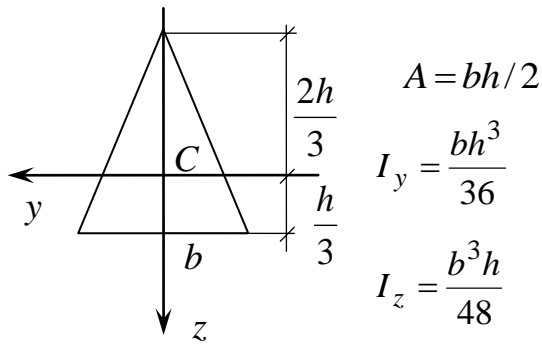
Геометричні характеристики простих фігур. Для багатьох фігур головні центральні координати, площа і моменти інерції визначені шляхом інтегрування по площі і приведені в навчальній та довідниковій літературі. Для найпростіших фігур маємо наступні характеристики:

$$\begin{aligned} A &= bh \\ I_y &= \frac{bh^3}{12} \\ I_z &= \frac{b^3h}{12} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} A &= \frac{\pi D^2}{4} \\ I_y &= I_z = \frac{\pi D^4}{64} \\ I_p &= \frac{\pi D^4}{32} \end{aligned}$$

Для прокатних балок (двотавр, швелер, кутик) геометричні характеристики беруться з таблиць сортаменту.

Для складних перерізів координати центру ваги $C(C_{0y}, C_{0z})$ в довільній початковій системі координат y_0, z_0 знаходяться за формулами

$$C_{0y} = \frac{\sum y_{0i} A_i}{A}, \quad C_{0z} = \frac{\sum z_{0i} A_i}{A}, \quad A = \sum A_i, \quad (1.11)$$

де y_{0i}, z_{0i} – координати центру ваги i -тої фігури, A – загальна площа перерізу. Вводимо центральну систему координат yCz , паралельну до y_0, z_0 , та знаходимо координати центрів ваги складових фігур за формулами паралельного переносу:

$$c_{yi} = y_{0i} - C_{0y}, \quad c_{zi} = z_{0i} - C_{0z}. \quad (1.12)$$

Моменти інерції для складного перерізу обчислюються за формулами

$$I_y = \sum (I_{yi} + c_{zi}^2 A_i), \quad I_z = \sum (I_{zi} + c_{yi}^2 A_i),$$

$$I_{yz} = \sum (I_{y_i z_i} + c_{yi} c_{zi} A_i). \quad (1.13)$$

В формулах (1.11), (1.13) площа та моменти інерції для “вирізаних” складових перерізу беруться зі знаком “мінус”.

Задача 1.1. Визначення геометричних характеристик симетричного поперечного перерізу

Для заданого поперечного перерізу визначити положення головних центральних осей. Відносно цих осей обчислити моменти інерції та моменти опору. Форма і розміри поперечного перерізу вказані в дод. 4.

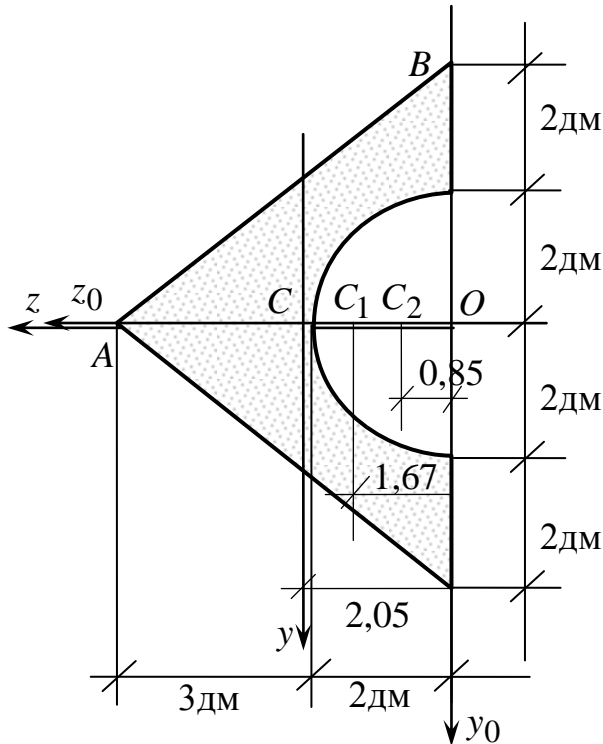

Рис. 1.1

П р и к л а д. Для заданого на рис. 1.1 поперечного перерізу знайти моменти опору.

Р о з в ' я з о к. Бачимо, що переріз має одну вісь симетрії, що лежить горизонтально. Розбиваємо переріз на прості фігури так, щоб вісь симетрії була віссю симетрії для складових, і визначаємо їх геометричні характеристики:

1) для рівнобедреного трикутника з основою $b = 8 \text{ дм}$ та висотою $h = 5 \text{ дм}$ центр ваги C_1 лежить на горизонтальній вісі симетрії на відстані $y_{10} = h/3 = 1,67 \text{ дм}$ від основи,

$$A_1 = \frac{bh}{2} = \frac{8 \cdot 5}{2} = 20 \text{ см}^2,$$

$$I_{y_1} = \frac{b^3 h}{48} = \frac{8^3 \cdot 5}{48} = 53,3 \text{ дм}^4,$$

$$I_{z_1} = \frac{h^3 b}{36} = \frac{5^3 \cdot 8}{36} = 27,8 \text{ дм}^4;$$

2) для півкола з радіусом $R = 2 \text{ дм}$ центр ваги C_2 лежить на горизонтальній вісі симетрії на відстані $y_{20} = \frac{4R}{3\pi} = 0,85 \text{ дм}$ від основи,

$$A_2 = \frac{\pi R^2}{2} = \frac{3,14 \cdot 2^2}{2} = 6,28 \text{ см}^2,$$

$$I_{y_2} = \frac{\pi R^4}{8} = \frac{3,14 \cdot 2^4}{8} = 6,28 \text{ дм}^4,$$

$$I_{z_2} = 0,11 R^4 = 0,11 \cdot 2^4 = 1,76 \text{ дм}^4.$$

Вводимо початкову систему координат y_0, z_0 та визначаємо координату y_{C0} центра ваги складного перерізу ($z_{C0} = 0$ в силу симетрії):

$$y_{C0} = \frac{y_{10} A_1 - y_{20} A_2}{A_1 - A_2} = \frac{1,67 \cdot 20 - 0,85 \cdot 6,28}{20 - 6,28} = \frac{33,4 - 5,34}{13,72} = 2,05 \text{ дм}$$

Позначаємо на рис. 1.1 центр ваги C та вводимо головну центральну систему координат yCz . Координати точок C_1 , C_2 в головній системі координат дорівнюють

$$C_{y1} = y_{10} - y_{C0} = 1,67 - 2,05 = -0,38 \text{ м}; \quad C_{z1} = 0;$$

$$C_{y2} = y_{20} - y_{C0} = 0,85 - 2,05 = -1,2 \text{ м}; \quad C_{z2} = 0.$$

За допомогою формул паралельного переносу знаходимо головні моменти інерції перерізу:

$$I_y = I_{y1} + C_{z1}^2 \cdot A_1 - I_{y2} - C_{z2}^2 \cdot A_2 = 53,3 - 6,28 = 47 \text{ м}^4;$$

$$I_z = I_{z1} + C_{y1}^2 \cdot A_1 - I_{z2} - C_{y2}^2 \cdot A_2 = 27,8 + (-0,38)^2 \cdot 20 - 1,76 - (-1,2)^2 \cdot 6,28 = 27,8 + 2,89 - 1,76 - 9,04 = 19,89 \approx 20 \text{ м}^4.$$

Знаходимо координати найбільш віддалених від осей точок перерізу та підставляємо їх в формули для моментів опору:

$$y_{\max} = y_A = 5 - 2,05 = 2,95 \text{ м}; \quad z_{\max} = z_B = 4 \text{ м};$$

$$W_y = \frac{I_y}{z_{\max}} = \frac{47}{4} = 11,75 \text{ м}^3, \quad W_z = \frac{I_z}{y_{\max}} = \frac{20}{2,95} = 6,8 \text{ м}^3.$$

Задача 1.2. Визначення геометричних характеристик складного несиметричного поперечного перерізу

Для поперечного перерізу складної форми визначити положення головних центральних осей. Відносно цих осей обчислити моменти інерції,

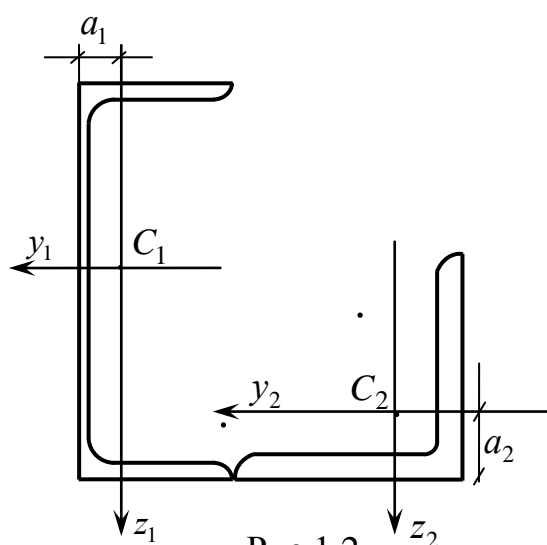

Рис.1.2

моменти опору, радіуси інерції і побудувати еліпс інерції. Форма і розміри поперечного перерізу вказані в дод. 2.

П р и к л а д. Для складного поперечного перерізу, що складається із швелера №24 і рівнобічного кутика $125 \times 125 \times 14$ мм, розташованих як зазначено на рис.1.2, визначити положення головних центральних осей. Відносно цих осей обчислити моменти та радіуси інерції, побудувати еліпс інерції, знайти моменти опору.

Р о з в ' я з о к. Задачу розв'язуємо, дотримуючись наступного порядку обчислень.

1. Розбиваємо переріз на прості фігури (у нашому випадку швелер і

кутик). Вводимо локальні системи координат із початком у центрах ваги простих фігур. Проводимо паралельні між собою вісі y_1, z_1 (для швелера) і y_2, z_2 (для кутика). Випишуємо геометричні характеристики складових перерізу із таблиць сортаменту:

швелер №20 : $A_1 = 23,4 \text{ см}^2$, $h_1 = 20 \text{ см}$, $b_1 = 7,6 \text{ см}$, $a_1 = 2,07 \text{ см}$,

$$I_{y_1} = 1520 \text{ см}^4, I_{z_1} = 113 \text{ см}^4, I_{y_1 z_1} = 0.$$

кутик $125 \times 125 \times 14 \text{ мм}$: $A_2 = 33,4 \text{ см}^2$, $b_2 = 12,5 \text{ см}$,
 $a_2 = 3,61 \text{ см}$, $I_{y_2} = I_{z_2} = 482 \text{ см}^4$, $I_{y_2 z_2} = 282 \text{ см}^4$.

Знак відцентрового моменту інерції для рівнобічного кутика вибираємо з умови, що полицки дають більший внесок у момент (знаки моментів полицок легко визначити по рисунку: у нашому випадку полицки лежать у першому і третьому квадрантах, де добуток $y_2 z_2 > 0$, отже $I_{y_2 z_2} > 0$).

Зображуємо переріз на рис. 1.3 відповідно до вибраного масштабу.

2. Для визначення положення центру ваги перерізу вибираємо за початкову одну із введених на рис. 1 систем координат, наприклад, систему (y_1, z_1) . Визначаємо координати центрів ваги складових фігур в вибраній системі координат (перший індекс відповідає номеру системи координат, другий індекс – номеру фігури):

$$y_{11} = 0, \quad z_{11} = 0,$$

$$y_{12} = -b_1 - b_2 + a_1 + a_2 = -7,6 - 12,5 + 2,07 + 3,61 = -14,42 \text{ см},$$

$$z_{12} = h_1 / 2 - a_2 = 20 / 2 - 3,61 = 6,39 \text{ см}.$$

Площа поперечного перерізу $A = A_1 + A_2 = 23,4 + 33,4 = 56,8 \text{ см}^2$.

Визначаємо координати y_{1C}, z_{1C} центру ваги перерізу в системі координат (y_1, z_1) :

$$y_{1C} = \frac{\sum y_{1i} A_i}{\sum A_i} = \frac{y_{11} A_1 + y_{12} A_2}{A_1 + A_2} = \frac{0 - 14,42 \cdot 33,4}{56,8} = -8,48 \text{ см},$$

$$z_{1C} = \frac{\sum z_{1i} A_i}{\sum A_i} = \frac{z_{11} A_1 + z_{12} A_2}{A_1 + A_2} = \frac{0 + 6,39 \cdot 33,4}{56,8} = 3,76 \text{ см}.$$

Позначаємо на рис. 2 центр ваги складного перерізу C і вводимо центральну систему координат $y_C z_C$ паралельно до початкової системи y_1, z_1 .

3. Знаходимо координати c_{y_i}, c_{z_i} центрів ваги простих фігур C_1, C_2 в осях y, z :

$$c_{y1} = y_{11} - y_{1C} = 0 + 8,48 = 8,48 \text{ см},$$

$$c_{z1} = z_{11} - z_{1C} = 0 - 3,76 = -3,76 \text{ см},$$

$$c_{y2} = y_{12} - y_{1C} = -14,42 + 8,48 = -5,94 \text{ см},$$

$$c_{z2} = z_{12} - z_{1C} = 6,39 - 3,76 = 2,63 \text{ см}.$$

Проведемо перевірку правильності положення знайденого центру ваги перерізу. Обчислюємо статичні моменти площі перерізу відносно центральних осей y, z (вони повинні дорівнювати нулеві):

$$S_y = \sum c_{zi} A_i = c_{z1} A_1 + c_{z2} A_2 = -3,76 \cdot 23,4 + 2,63 \cdot 33,4 = -87,98 + 87,84 = -0,14 \text{ см}^3 \approx 0,$$

$$S_z = \sum c_{yi} A_i = c_{y1} A_1 + c_{y2} A_2 = 8,48 \cdot 23,4 - 5,94 \cdot 33,4 = 198,43 - 198,39 = -0,034 \text{ см}^3 \approx 0.$$

4. Знаходимо осьові і відцентровий моменти інерції перерізу відносно центральних осей y, z :

$$I_y = \sum (I_{y_i} + c_{zi}^2 A_i) = (I_{y_1} + c_{z1}^2 A_1) + (I_{y_2} + c_{z2}^2 A_2) = 1520 + (-3,76)^2 \cdot 23,4 + 482 + 2,63^2 \cdot 33,4 = 1520 + 330,8 + 482 + 231 = 2563,8 \text{ см}^4 \approx 2564 \text{ см}^4,$$

$$I_z = \sum (I_{z_i} + c_{yi}^2 A_i) = (I_{z_1} + c_{y1}^2 A_1) + (I_{z_2} + c_{y2}^2 A_2) = 113 + 8,48^2 \cdot 23,4 + 482 + (-5,94)^2 \cdot 33,4 = 113 + 1682,7 + 482 + 1178,5 = 3456,2 \text{ см}^4 \approx 3456 \text{ см}^4,$$

$$I_{yz} = \sum (I_{y_i z_i} + c_{zi} c_{yi} A_i) = (I_{y_1 z_1} + c_{z1} c_{y1} A_1) + (I_{y_2 z_2} + c_{z2} c_{y2} A_2) = 0 + 8,48 \cdot (-3,76) \cdot 23,4 + 282 + (-5,94) \cdot 2,63 \cdot 33,4 = -746,1 + 282 - 521,8 = -986 \text{ см}^4.$$

5. Визначаємо положення головних центральних осей інерції, для чого знаходимо кут α_0

$$\operatorname{tg} 2\alpha_0 = \frac{2I_{y_C z_C}}{I_{z_C} - I_{y_C}} = \frac{2 \cdot (-986)}{3456 - 2564} = \frac{-1972}{892} = -2,2108$$

$$2\alpha_0 = -65,66^\circ, \quad \alpha_0 = -32,83^\circ.$$

Знаходимо значення тригонометричних функцій

$$\sin \alpha_0 = \sin(-32,83^\circ) = -0,5422, \quad \cos \alpha_0 = \cos(-32,83^\circ) = 0,8403,$$

$$\sin 2\alpha_0 = \sin(-65,66^\circ) = -0,9111, \quad \cos 2\alpha_0 = \cos(-65,66^\circ) = 0,4121,$$

$$\operatorname{tg} \alpha_0 = \operatorname{tg}(-32,83^\circ) = -0,6452.$$

6. Обчислюємо головні осьові моменти інерції різними способами:

$$a) \quad I_u = I_y \cos^2 \alpha_0 + I_z \sin^2 \alpha_0 - I_{yz} \sin 2\alpha_0 = 2564 \cdot 0,8403^2 +$$

$$+ 3456 \cdot (-0,5422)^2 - (-986) \cdot (-0,9111) = 1810,45 + 1016 - 898,34 = 1928 \text{ см}^4,$$

$$I_v = I_y \sin^2 \alpha_0 + I_z \cos^2 \alpha_0 + I_{yz} \sin 2\alpha_0 = 2564 \cdot (-0,5422)^2 +$$

$$+ 3456 \cdot 0,8403^2 - 986 \cdot (-0,9111) = 753,77 + 2440,3 + 898,34 = 4092,4 \text{ см}^4;$$

$$\text{б) } I_u = I_y - I_{yz} \operatorname{tg} \alpha_0 = 2564 - (-986) \cdot (-0,6452) = 1927,8 \text{ см}^4,$$

$$I_v = I_z - I_{yz} \operatorname{tg} \alpha_0 = 3456 + (-986) \cdot (-0,6452) = 4092,2 \text{ см}^4;$$

в) моменти інерції відносно головних центральних осей повинні співпадати з екстремальними значеннями осьових моментів інерції:

$$I_{\max} = \frac{I_y + I_z}{2} \pm \sqrt{\left(\frac{I_y - I_z}{2}\right)^2 + I_{yz}^2} = \frac{2564 + 3456}{2} \pm \sqrt{\left(\frac{2564 - 3456}{2}\right)^2 + (-986)^2} =$$

$$I_{\min}$$

$$= 3010 \pm \sqrt{198916 + 972196} = 3010 \pm 1082,2$$

$$I_{\max} = 4092,2 \text{ см}^4 = I_v, \quad I_{\min} = 1927,8 \text{ см}^4 = I_u.$$

Для перевірки обчислимо також відцентровий момент інерції (він повинен дорівнювати нулю)

$$I_{uv} = I_{yz} \cos 2\alpha_0 + (I_y - I_z) \frac{\sin 2\alpha_0}{2} = -986 \cdot 0,4121 +$$

$$+ (2564 - 3456) / 2 \cdot (-0,9111) = -406,33 + 406,35 = 0,02 \text{ см}^4 \approx 0.$$

На рисунку проводимо головні центральні вісі інерції, повернуті на кут $\alpha_0 = -32,83^\circ$ проти годинникової стрілки (тобто на кут $32,83^\circ$ за годинниковою стрілкою) від центральних осей y, z .

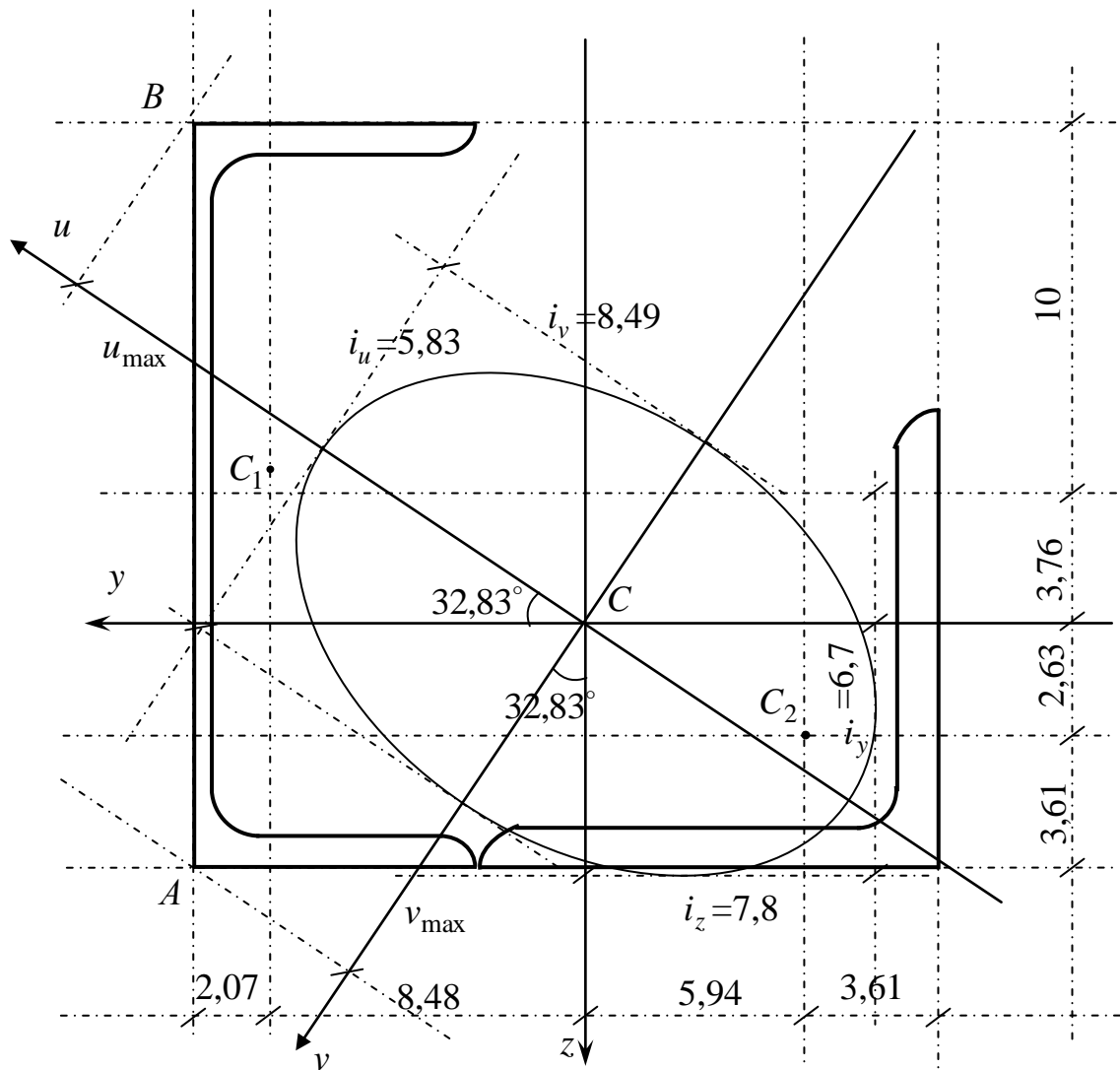

Рис. 1.3

7. Обчислюємо головні радіуси інерції

$$i_u^2 = \frac{I_u}{A} = \frac{1927,8}{56,8} = 34 \text{ см}^2, \quad i_u = 5,83 \text{ см},$$

$$i_v^2 = \frac{I_v}{A} = \frac{4092,2}{56,8} = 72 \text{ см}^2, \quad i_v = 8,49 \text{ см}$$

і будуємо еліпс інерції

$$\frac{u^2}{i_v^2} + \frac{v^2}{i_u^2} = 1.$$

Маючи побудований еліпс інерції, можна графічно визначити осьові моменти інерції перерізу відносно довільної центральної системи координат. Вимірюємо на рисунку значення радіусів інерції i_y та i_z відносно осей z і y (для цього треба провести паралельні цим осям дотичні до еліпса інерції і виміряти відстань між осями і дотичними)

$$i_y = 6,7 \text{ см}, \quad i_z = 7,8 \text{ см}.$$

По вимірних радіусах інерції обчислимо осьові моменти інерції відносно центральних осей

$$I_y = i_y^2 \cdot A = 6,7^2 \cdot 56,8 = 2550 \text{ см}^4, \quad I_z = i_z^2 \cdot A = 7,8^2 \cdot 56,8 = 3456 \text{ см}^4$$

і порівняємо з визначеними раніше значеннями

$$I_y = 2564 \text{ см}^4, \quad I_z = 3456 \text{ см}^4.$$

Невеликі розбіжності свідчать про правильність аналітичних обчислень і геометричних побудов.

8. Визначаємо головні моменти опору відносно осей u, v за формулами

$$W_u = \frac{I_u}{v_{\max}}, \quad W_v = \frac{I_v}{u_{\max}},$$

в яких $u_{\max}$ – відстань до найбільш віддаленої точки перерізу від осі v , $v_{\max}$ – відстань до найбільш віддаленої точки перерізу від осі u .

Для визначення $u_{\max}$, $v_{\max}$ знаходимо координати точок A і B у центральній системі координат y, z , а потім скористаємося формулами перетворення координат при повороті координатних осей

$$u_A = y_A \cos \alpha_0 + z_A \sin \alpha_0, \\ v_A = -y_A \sin \alpha_0 + z_A \cos \alpha_0.$$

Для точки A знаходимо:

$$y_A = 2,07 + 8,48 = 10,55 \text{ см}, \quad z_A = 3,61 + 2,63 = 6,24 \text{ см}, \\ v_{\max} = |-y_A \sin \alpha_0 + z_A \cos \alpha_0| = |-10,55 \cdot (-0,5422) + 6,24 \cdot 0,8403| = 5,72 + 5,24 = 10,96 \text{ см}.$$

Для точки B знаходимо:

$$y_B = y_A = 10,55 \text{ см}, \quad z_B = -10 - 3,76 = -13,76 \text{ см}, \\ u_{\max} = |y_B \cos \alpha_0 + z_B \sin \alpha_0| = |10,55 \cdot 0,8403 - 13,76 \cdot (-0,5422)| = 8,86 + 7,46 = 16,32 \text{ см}.$$

Вимірюємо на рис.1.3 значення $u_{\max}$, $v_{\max}$ в масштабі:

$$u_{\max} \approx 16 \text{ см}, \quad v_{\max} \approx 11 \text{ см},$$

що відповідає обчисленим величинам.

Обчислюємо моменти опору відносно головних осей

$$W_u = \frac{I_u}{v_{\max}} = \frac{1928}{10,96} = 176 \text{ см}^3, \quad W_v = \frac{I_v}{u_{\max}} = \frac{4092}{16,3} = 251 \text{ см}^3.$$